

Tarımda Sosyal Girişimciliğe Yönelik Kavramsal Bir Analiz

Yusuf ESMER

Orcid no: 0000-0003-3691-1730

Bayburt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Bayburt

Döndü ÇINAR

Orcid no: 0000-0001-6591-8865

Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Organik Tarım İşletmeciliği (Disiplinlerarası) Anabilim Dalı, Bayburt

Makale Künyesi

Derleme / Review

Sorumlu Yazar /
Corresponding Author
Yusuf ESMER
yesmer@bayburt.edu.tr

Geliş Tarihi / Received:
04.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted:
15.05.2020

Tarım Ekonomisi Dergisi
Cilt: 26 Sayı: 1 Sayfa: 71-80
Turkish Journal of
Agricultural Economics
Volume: 26 Issue: 1 Page: 71-80

DOI 10.24181/tarekoder.655042
JEL Classification: Q00, Q19, L26,
L31

Özet

Amaç: Girişimcilik, bir faaliyet alanında üretim faktörlerini bir araya getirerek ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden gelişim gösterebilmelerinden daha fazlasını ifade eden bir kavramdır. Yalnızca ticari ve endüstri alanları için düşünülen girişimcilik olgusu tarım sektörü için değerlendirilmeyip bu durum aynı zamanda çiftçilerin ve tarımsal üreticilerin kendilerini birer girişimci olarak görmemelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda tarım sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi girişimcilerin olduğu düşünülerek bunların tarımsal girişimci adı altında değerlendirilmeleri ve desteklenmeleri gerekmektedir. Diğer yandan tarım kırsal kesimlerin en önemli geçim kaynağı olarak görülmele birlikte tarımın yoksullukla mücadele konusunda önemli bir araç olduğu söylenebilmektedir. Bu durum toplumda yoksulluk gibi maddi ve manevi yönden birtakım sıkıntıları olan kesimler için çözüm üretebilmek adına sosyal girişimci olarak adlandırılan üçüncü sektör örgütlerinin ya da kişilerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı tarımda sosyal girişimciliğin önemini vurgulamak ve literatüre katkı sağlamaktır.

Tasarım/Methodoloji/Yaklaşım: Bu çalışmada ikincil verilerden hareketle tarımsal sosyal girişimciliğe yönelik kavramsal bir analiz yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle tarımsal girişimcilik kavramı açıklanmış, sonrasında tarımsal sosyal girişimcilik olgusu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Bulgular: Kavramsal analiz sonucunda tarım sektörünün ekonomik yönünün yanında sosyal yönünün de olduğu vurgulanarak sosyal tarım uygulamalarına ağırlık verilmesi gerektiği ve yoksulluk gibi önemli sosyal problemlerle mücadele etmek adına tarım sektörünün geliştirilmesi için tarımsal sosyal girişimcilerin varlığına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.

Özgünlük/Değer: Bu çalışma sosyal girişimciliğin diğer sektörlerde olduğu gibi tarım için de önemli bir faktör olduğunu ve kırsal kesimlerde yoksullukla mücadele konusunda önemli bir araç olduğunu ortaya koyması açısından değerlidir.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, Tarımsal Sosyal Girişimcilik, Sosyal Tarım

A Conceptual Analysis for Social Entrepreneurship in Agriculture

Abstract

Purpose: Entrepreneurship is a qualified concept that brings more than economic and social development of countries by bringing together production factors in a field of activity. Entrepreneurship, which is considered only for commercial and industrial areas, is not considered for the agricultural sector, which also causes farmers and agricultural producers not to see themselves as entrepreneurs. In this context, it should be evaluated and supported under the name of agricultural entrepreneur, considering that there are entrepreneurs in the agricultural sector as in other sectors. On the other hand, although agriculture is seen as the most important source of livelihood in rural areas, it can be said that agriculture is an important tool in combating poverty. This situation necessitates the existence of third sector organizations or individuals called social entrepreneurs in order to produce solutions for the people who have some material and moral problems such as poverty in this society. The aim of this study is to emphasize the importance of social entrepreneurship in agriculture and to contribute to the literature.

Design/Methodology/Approach: In this study, a conceptual analysis of agricultural social entrepreneurship was made based on secondary data. In this direction, firstly, the concept of agricultural entrepreneurship has been explained, then the phenomenon of agricultural social entrepreneurship has been examined in detail.

Findings: As a result of the conceptual analysis, it was determined that the agricultural sector should have an emphasis on the social aspect as well as the economic aspect, and the existence of agricultural social entrepreneurs is needed to develop the agricultural sector in order to combat important social problems such as poverty.

Originality/Value: This study is valuable in terms of demonstrating that social entrepreneurship is an important factor for agriculture as in other sectors and it is an important tool for combating poverty in rural areas.

Key words: Entrepreneurship, Agricultural Social Entrepreneurship, Social Agriculture

1.GİRİŞ

Girişimci, ekonomik büyüme, kalkınma ve sosyal refahın temel yapıtaşlarından biri olarak görülmektedir. Bir vücutta hücrenin rolü ne ise ekonomide de girişimcinin rolü aynıdır (Esmer, 2019). Fransızca “entreprendre” ve Almanca “unthernehmen” sözcüklerinden türetilen “entrepreneur” (girişimci) en basit ifadeyle bir faaliyet alanında yeni bir iş kuran kişiye verilen addır (Peredeo and McLean, 2006). Girişimci, kendi düşüncesini hayata geçirebilmek için işletmesini kurup faaliyetlerini sürdürerek ekonomiye katkı sağlamaktadır. Girişimci veya müteşebbis, mal veya hizmet üreterek, üretim ve pazarlama aşamasında karşılaşılabileceği her türlü (kar-zarar) riske karşı direnci kırılmayan, çevresindeki fırsatları değerlendirebilen ve yeniliğe açık kişidir (Gümüsoğlu ve Karaöz, 2014). Girişimci, yaptığı işe kendisini adayabilen, güven duygusuna sahip, riski seven, kararlı, değişen pazar ortamına ayak uydurabilen, yeniliğe açık, fırsatları değerlendirebilen, yaratıcı fikirleriyle topluma faydalı mal veya hizmet üreten, başarılı, işini seven ve bunların toplamının daha fazlasını ifade eden özelliklere sahip bir kişidir (Irmak ve Gürel, 2017). Üretim faktörlerinin (emek, doğa, sermaye, girişimcilik, teknoloji ve bilgi) en önemlisi olarak kabul edilen girişimciliğin önemi her geçen gün artmaktadır. Girişimcilik üretim faktörlerinin içerisinde yer almasına rağmen üretim faktörlerinin bir araya getirilerek mal ya da hizmet üretimini ifade etmektedir. Girişimcilik sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda toplumun sahip olduğu inançları ve kültürü başta olmak üzere tüm değerlerinin üzerinde etkin rol oynadığı sosyal bir olgudur. (Esmer ve Yüksel, 2018). Geçmişten bugüne toplumsal sorunların giderek baş göstermesi araştırmacıları köklü çözümler sunmaya yönlendirmiştir. Bununla birlikte toplumun istek ve ihtiyaçları sürekli olarak çeşitlilik ve farklılık gösterdiğinden bu istek ve ihtiyaçları karşılama yöntemlerinin değişimine paralel bir şekilde girişimcilik anlayışında da değişimler yaşanmıştır (Sarıkaya, 2010). Bu noktada sosyal girişimcilik kavramından söz edilebilmektedir. Girişimcilik ve sosyal kavramlarını birlikte ele alan sosyal girişimcilik kavramı, toplumda geri kalmış yoksulluğa yönelik yenilikçi çözümler üretmeyi amaçlayan önemli girişimcilik türlerinden biridir (Gusseinova, 2015). Bunun ötesinde sosyal girişimcilik, kamu ve özel örgütlerin yetersiz kaldığı noktalarda fayda oluşturma konusunda önemli bir referanstır (Dacin et al., 2011). Sosyal girişimcilik, serbest piyasa ekonomisinin sosyal ve gündelik yaşamla yakınlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Kamu ve özel sektörde ekonomiyi canlandırma, ulusal gelir ile istihdam oranlarını artırma gibi amaçlar sosyal girişimciliğe olan ilgiyi daha da artırmıştır (Yıldırım ve Tuncay, 2019). Bu bağlamda sosyal girişimcilik birçok sektörde insan ihtiyaçlarını karşılamak adına risk alarak fırsatları değerlendirmeyi, kaynakları etkin ve verimli kullanmayı aynı zamanda toplumun karmaşık sorunlarına da çözüm üretmeyi amaçlayan ancak kar amacı gütmeyen bir girişimcilik yaklaşımıdır (Çetindamar ve ark., 2010). Geçmişten günümüze eğitim, sağlık gibi birçok alanda sosyal sorunları olan toplumları geliştirmek için sosyal girişimcilik faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu faaliyetlerde bulunan örgütler sosyal girişimci olarak nitelendirilmiştir. Bu örgütlerin toplumda maddi ve manevi açıdan geride kalan bireylere destek amaçlı kurulmaları sosyal girişimci özelliğine sahip olduklarını göstermektedir (Özdevecioğlu ve Cingöz, 2009). Sosyal girişimciler, toplum içerisinde kadın, azınlık ve engelli gibi konumlarda bulunan insanlara birtakım projelerle istihdam olanakları sağlayarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunan aynı zamanda ortaya attıkları çözüm önerileri ve projeleri ile sosyal sorunlara ilişkin birtakım sistematik çözümler sunan kişilerdir (Ersen ve Ekmekçi, 2013). Sosyal girişimci, sosyal değer ortaya koymak amacıyla fırsatları oluşturan, hayata geçiren ve değerlendiren kişidir (Marshall, 2011). Sosyal girişimcilik ticari girişimcilik ile benzerlik gösterse de ticari girişimcilerin odaklandığı nokta ekonomik değerler iken, sosyal girişimcilerin ise sosyal değerlerdir. Sosyal girişimciler sosyal değer ortaya koyarak topluma eğitim, sağlık ve hakların korunması gibi konularda faydalar sağlamaktadırlar (Sharir and Lerner, 2006). Aynı zamanda sosyal girişimcilerin yeni iş olanakları sağlama, var olan bir işi ekonomi ve istihdam alanlarında geliştirme gibi rollere sahip oldukları görülmektedir (Navasaitiené et al., 2016). Dünya çapında ekonomik bunalım, kültürel çöküş ve sosyal krizler gibi birçok olumsuzlukların çözümü için inovasyon, köklü çözüm ya da iyileştirme gibi çabaların olması gerekmektedir. Ancak bunların gerçekleştirilebilmesi ise sosyal girişimcilerin desteklenmesi ve sosyal girişimcilerin devlet ve birey-toplum arasında bir köprü olarak görülmesi ile mümkündür. Toplumun istek veya ihtiyaçlarını karşılayacak kamu kurumları, bağış, hayırseverlik gibi üçüncü sektör örgütlere ihtiyaç duyulduğu ölçüde sosyal girişimciliğe de ihtiyaç duyulmaktadır (Demir, 2014). Diğer yandan sosyal girişimciliğin tüm sektörlerin temeli olan tarım sektöründe de önemli bir olgu olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda Türkiye’de tarımsal girişimlerin giderek azaldığı ve ülke ekonomisi için büyük öneme sahip tarım sektörünün durumunun giderek kötüleştiği görülmektedir (Erbay, 2013). Bu durumun en önemli nedenleri arasında tarım sektörünün gençler tarafından ilgi görmemesi gösterilebilmektedir (Withanage and Damayanthi, 2019). Bu noktada tarımın gençler arasında tekrar ilgi görebilmesinin sektörde sosyal girişimcilerin varlığına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda yapılan araştırmalar neticesinde tarımda sosyal girişimcilikle ilgili sınırlı sayıda çalışmanın olduğu belirlenmiş ve tarımda sosyal girişimciliğin önemini ortaya koyacak bir çalışmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı literatürde yer alan ilgili çalışmalardan hareketle tarımda sosyal girişimciliğe yönelik kavramsal bir analiz yapmaktır. Çalışmada öncelikle tarımsal girişimcilik kavramı açıklanmış, sonrasında tarımsal sosyal girişimcilik kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve önemi vurgulanmıştır.

2. TARIMSAL GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik literatürü incelendiğinde tarımsal girişimcilik ile ilgili yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu söylenebilmektedir. Tarımın ekonomiğe katma değer sağlayan ve değişim-dönüşüme en çok ihtiyaç duyan bir sektör olmasına rağmen tarımsal girişimciliğe yeterince önem verilmediği görülmektedir (Gökçe, 2010). Tarımsal faaliyetler, girişimcilik kapsamında değerlendirilen konular arasında yer almamaktadır (Fitz-Koch et al., 2018). Tarım sektörü, düşük ücret, kaba bir iş olduğu ve gelecek vaat etmediği düşüncesi gibi nedenlerden dolayı imalat, ticaret ve kamu sektörü gibi beğenilen sektörlerle oranla hala ikincil bir sektör olarak görülmektedir (Abdullah and Sulaiman, 2013). Girişimciliğin tarımsal üretim ve gelişmemiş küçük çaplı işletmelerden ziyade daha gelişmiş büyük ticari ve endüstri işletmeleri için kullanılan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında çiftçilerin kendilerini girişimci olarak nitelendirmemelerinin ise tarımsal girişimcilik olgusunun gelişiminin önünde önemli bir engel olduğu anlaşılmaktadır. Tarımsal faaliyetler kırsal alanlarda çiftçilik faaliyeti olarak görülürken sanayi alanında ise işletmecilik faaliyeti olarak değerlendirilmektedir (Ay Türkmen, 2016). Genel tanımıyla tarımsal girişimcilik; işletme kurabilen, tarımsal faaliyetlerde başarılı olabilen ve istihdamı artıran önemli bir girişimcilik türüdür (Choudhury and Easwaran, 2019). Literatürde tarımsal girişimcilikle ilgili çeşitli boyutlar ortaya konulmuştur. Bunlar Çizelge 1’de açıklanmaktadır.

Çizelge 1. Tarımsal Girişimcilikle İlgili Boyutlar

Boyutlar	Yazarlar	Açıklama
Tarımsal Girişimcilik (Agricultural Entrepreneurship)	Pindado and Sánchez (2017), Seunke et al. (2013), Carter (1998)	<i>Sahiplik ya da yöneticilik:</i> Tarım faaliyetinde bulunan işletmelerin sahipleri ya da yöneticileri, aynı zamanda o işletmelerin girişimcileridir.
Çiftlik Girişimciliği (Farm Entrepreneurship)	Nukpezah and Blankson (2017) Sippel (2016)	<i>Çiftçilik:</i> Küçük kırsal kesim tarım işletme (çiftlik) sahipleri ve bu tarımsal işletmeleri işletenler çiftlik girişimcileridir.
Tarım Girişimciliği (Agri-entrepreneurship/Agripreneurship)	Raman et al. (2014) Otache (2017)	<i>İşletmecilik:</i> Tarım sektöründe maliyet bilinci uygulamalarla işletmeleri işleterek ve yöneterek para kazanan ve aynı zamanda finansal risk alan kişiler tarım girişimcileridir. Bu girişimcilik türünde bir kişinin uygulanabilir tarımsal işletme fırsatlarını tanıma, kaynakları toplama, tasarlanan tarımsal işletmeyi başarılı bir şekilde organize etme, yönetme yeteneği ve isteği bulunmaktadır.
Tarıma Dayalı Girişimcilik (Agro-entrepreneurship/Agropreneurship)	Yusoff et al. (2016)	<i>Yenilik:</i> Tarım sektöründe inovasyon (yenilik) unsurlarını içeren bir girişim oluşturma eylemidir. Başka bir ifade ile tarımsal yeni bir ürün ortaya koyma süreçleriyle ilgilidir.

Kaynak: (Dias et al., 2019)

Tarımsal girişimcilik türleri, Çizelge 2’de olduğu gibi motivasyon, amaç, fikir kaynağı, tarımsal ilişki, rekabet durumu ve yeni faaliyetlerin özellikleri bağlamında kırsal, kaynak yönelimli ve portföy girişimciler olmak üzere 3 ayrı grup altında incelenebilmektedir (Alsos et al., 2003).

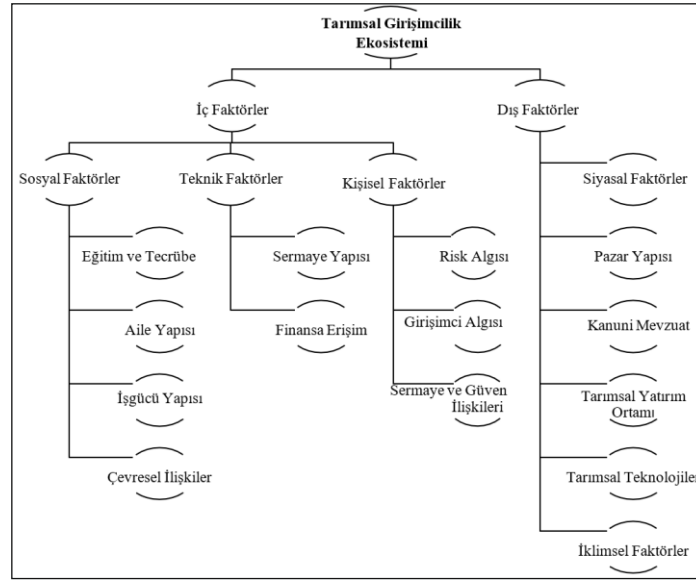
Çizelge 2. Tarımsal Girişimcilik Türleri

	Kırsal Girişimciler	Kaynak Yönelimli Girişimciler	Portföy Girişimciler
Temel Motivasyon	Tarımsal faaliyetlerde sürdürülebilirlik	Eşsiz kaynaklardan daha iyi bir şekilde yararlanmak	Fikirleri/düşünceleri gerçekleştirmek
Amaçlar	Gelirleri arttırmak için tarımsal faaliyetleri sürdürmek veya hane halkı için tarımsal faaliyet alanını genişletmek, yeni tarımsal faaliyetleri başlatmak	Eldeki kaynaklardan faydalanabilmek için yeni tarımsal faaliyetlerde bulunmak	Yeni fikirlerden faydalanmak için yeni tarımsal faaliyetlere başlamak
Fikir Kaynağı	Tarım topluluğu	Tarıma yönelik benzersiz kaynaklar	Çeşitli portföy girişimciler bulunmakta
Tarımsal İlişki	Tarımsal faaliyetlere devam etmeyi bir sorumluluk olarak görmek	Tarımsal faaliyetlerin hane halkı için önemli temel kaynağı olması	Tarımsal faaliyetlerin ticari faaliyetler gibi bir işletmecilik faaliyeti olması
Rekabet Durumu ve Yeni Faaliyetlerin Özellikleri	Genellikle küçük üretimin gerçekleştirilmesi Düşük sermaye Tarımsal faaliyetlere önem verilmesi Mülkiyet ve istihdamı sadece hane halkının oluşturması	Eşsiz kaynak kullanımı Çeşitli sermaye kullanımı Kırsal girişimcilikte tarımsal faaliyetlerle ilgilenme oranının düşük olması Mülkiyet ve istihdamın genellikle aile üyeleri tarafından oluşturulması	Diğerlerinden daha büyük işletmeler olmaları Daha yüksek sermaye gerektirmesi Genellikle tarım sektöründen başka sektörlerle de kayıtlı olabilmeleri İstihdamın dışarıdan da sağlanabilmesi

Kaynak: (Alsos et al., 2003).

Tarımsal girişimcilik, çeşitli tarımsal ürünlerin üretilmesi yanı sıra tarımsal girdilerin pazarlanması ve üretilmesi ile ilgili bir faaliyettir (GFRAS, 2016). Tarımsal girişimcilik; tarımsal pazarlama, tarımsal ürün işleme ya da endüstrisi ve tarımsal üretim olmak üzere 3 alandan oluşmaktadır. Tarımsal pazarlama; tarım ürünlerinin üreticiden tüketiciye ulaşımına kadar geçen tüm aşamaları, tarımsal ürün işleme ya da endüstrisi; tarımsal ürünlerin işlenerek başka ürünlere (salça, konserve, meyve suyu, turşu vb.) dönüşmesine yönelik faaliyetleri, tarımsal üretim ise besicilik, seracılık, tavukçuluk, fidancılık gibi tarımsal ürünlerin üretimi ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadır (Gökçe, 2010).

Girişimcilik yalnızca endüstri ve hizmet bağlamında düşünülmeyp tarımsal anlamda da değerlendirilip tarımsal girişimciliğin ön plana çıkartılması gerekmektedir. Tarımsal girişimciliğin iklimsel değişimler, gıda güvenliği, kuraklık gibi hususlarda tehlike oluşturacak durumların ortaya çıkmasında engelleyici faktör olmakla birlikte tarımsal işletmeler topluma kaliteli ve güvenilir ürünler üreterek tarım sektöründe önemli dönüşüm ve gelişimlere yol açmaktadırlar. Nüfusun artmasıyla birlikte gıdaya olan talep de artmıştır. Bu durumda hem tarımsal üretim ve gıda güvenliğinin sistemli bir yapıya kavuşturulması hem de tarım sektöründe alışlagelmiş işlerlik ve üretimden ziyade çevreyi, sağlığı, ekosistemi tehdit edecek unsurların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için çiftçiler desteklenmeli, tarım sistemleri veya yöntemlerinde gerekli iyileştirmeler yapılmalı aynı zamanda çiftçilerin de birer girişimci olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca dünyada ekonomilerin giderek tarım üzerine şekillenmesi, tarımın milli gelir içindeki payının artması ve temel gıdaların tarım sektöründen karşılanması tarımsal girişimciliğin önemini artırmıştır. Bu nedenle tarımsal girişimcilik konusuna odaklanan bir ekosistemin oluşturulması gerekmektedir. Tarımsal girişimcilik ekosisteminin oluşturulmasının tarımda girişimcilik kültürünün gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu düşünce ile oluşturulan tarımsal girişimcilik ekosistemi Şekil 1'de gösterilmektedir (Ağızan ve Bayramoğlu, 2018).

Kaynak: (Ağızan ve Bayramoğlu, 2018)

Şekil 1. Tarımsal Girişimciliğin Ekosistemi

Şekil 1`de görüldüğü üzere tarımsal girişimcilik ekosistemi genel olarak işletme içi faktörler (sosyal, teknik ve kişisel) ve işletme dışı faktörler (pazar yapısı, kanuni mevzuat, tarımsal yatırım ortamı, tarımsal teknolojiler, siyasal ve iklimsel faktörler) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu şekilde tarımsal girişimcilik ekosisteminin oluşturulmasıyla sektör danışmanlarının, melek yatırımcıların (yeni işe başlayan girişimcileri sermaye, bilgi ve iş ağı gibi birçok konuda destekleyen onlara danışmanlık ve koruyuculuk yapan yatırımcılar) (Kurnaz ve Bedük, 2017), işletmelerin ve sektördeki yeni girişimcilerin bir araya getirilmesi sağlanarak yeni istihdam alanları ortaya çıkarılmaktadır. Diğer yandan Türkiye`de son yıllarda tarımsal üretim işletmeleri gelişmekte olup satın alma, ürün işleme ve satış faaliyetlerinin yanında üretimi de kendilerinin gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak tarımsal üreticilerin tüm bu faaliyetlerde başarılı olmaları girişimcilik bilgilerine bağlıdır (Durğan Dbeys ve Engindeniz, 2011).

3. TARIMSAL SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

İstihdam oluşturma gayretinin olduğu tüm dünya ülkelerinde toplumun gıda ihtiyacını karşılaması, endüstriye hammadde tedarik etmesi, Gayri Safi Millî Hâsıla (GSMH) ve dış ticaret hacmine katkısı nedeniyle tarım sektörü önemini korumakta ve özellikle yoksul halkın önde gelen geçim kaynağı olmaktadır. Yoksullukla mücadele eden bölgeler/ülkeler genellikle kaynaklarını tarım sektöründe değerlendirmektedirler. Tarıma olan bu ilgi verimlilikle birlikte geliri de artırmaktadır. Bu nedenle bir dizi destekleme araçları ile kırsal bölgelerde tarım sektörü daha ileri boyutlara taşınarak istihdamın önü de açılmış olmaktadır. Yoksullukla mücadele konusunda en etkili araçlardan birinin sosyal girişimcilik olduğu söylenebilmektedir (Memiş ve ark., 2007). Sosyal girişimcilik, kamu örgütlerinin, ticari örgütlerin ve üçüncü sektör örgütlerinin ekonomik ve sosyal konularda baş edemedikleri sorunlarda yardım sağlayan bir girişimcilik yaklaşımıdır (Ayob et al., 2013) Sosyal girişimcilik tarım, eğitim, sağlık gibi birçok alanda kar düşüncesi olmaksızın topluma hizmet sunmayı amaçlayan bir girişimcilik türüdür. Sosyal girişimcilik, kârdan ziyade ekonomik kalkınma için sosyal tutuma vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda sosyal girişimcilik yaratıcılık, bilgi, deneyim, beceri, sosyal refah ve sosyal değerler ile gelişmektedir (Mohapatra et al., 2018). Tarımdaki sosyal girişimcilik hareketleri ile ailelerin gelirlerinin artırılmasının yanı sıra tarım amaçlı girişim faaliyetlerinde üreticilerin yetersiz kaldıkları durumlarda örgütlenme yapısı daha rasyonel hale getirilmeye çalışılmaktadır (Ağızan ve Bayramoğlu, 2019). Ancak eğitim, örgütlenme, teknolojik donanım, destekleme gibi temel unsurlardaki yetersizlik, sosyal girişimcilik faaliyetlerini kısıtlamaktadır (Berglann et al., 2011). Bu nedenle bu yetersizliklerin giderilmesine yönelik yine sosyal girişimcilik faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği gibi son yıllarda organik gıdanın öneminin artmasıyla birlikte temel gıda maddelerinin güvenliği açısından tarım önemli bir sektör olup bu alandaki işletme sayısının artırılması ve bu yönde bir örgütlenmenin sağlanması gerekmektedir (Bayramoğlu ve Ağızan, 2019). Ayrıca tarımsal girişimcilikte kar oranının düşük olması, arazilerin parçalı ve küçük olması işletmelerin bu hususlarda da riskten kaçınmalarına, fırsatları görememelerine ve yeni iş sahalarına girememelerine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar gelişmiş ülkelerde tarımsal girişimcilik faaliyetlerinin üst düzeyde olmasının nedeninin sermaye birikimindeki artışın karlılık seviyesi üzerindeki doğrudan etkisi olduğu göstermektedir (Ağızan ve Bayramoğlu, 2019). Bu durumda tarımsal işletme sayısını artırmak ve tarımsal işletmelerin daha başarılı olmalarını sağlamak için tarımsal sermaye birikimini verimli kullanma konusunda tarımsal girişimcilerin eğitilmesine yönelik sosyal projelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Tarımsal sosyal girişimciler, bağımsızlık ve kültürel bağlamdaki ticari girişimcilikten de faydalanarak sosyal değişime katkıda bulunmaya odaklanmaktadır (Johansen, 2014). Tarımsal sosyal girişimler, ürün maliyetlerinin, küçük işletmelerin elde edeceği faydalar ve gelir kazançları ile telafi edileceğine inandıkları için tarımdaki birçok boşluğu başarıyla kapatabilmektedirler. Örneğin; tarımsal sosyal girişimciler bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) platformları aracılığıyla yenilikçi çözümler uygulamaktadırlar. Tarımsal sosyal girişimler, ele aldıkları spesifik sorunlara göre 4 kategoride incelenebilmektedir (Tinsley and Agapitova, 2018):

1) Finansa Erişim: Tarımsal sosyal girişimciler, kredilerin kilidini açmak ve riski yönetmek için daha etkin, uygun maliyetli ve özelleştirilmiş finansal çözümler sunmaktadırlar. Bunlar; alternatif (banka dışı) finans sağlayıcıları, uzmanlaşmış finansal araçları ve endekse dayalı tarımsal mikro sigortacılarıdır. Örneğin; bir sosyal yatırım fonu olan Root Capital 35.000 çiftçi ve 200.000 aile üyesinin gelirlerini ve geçim kaynaklarının iyileşmesini ve istikrarlı yapıya kavuşmasını kolaylaştırarak birçok tarımsal işletmenin çevresel açıdan sürdürülebilir bir şekilde büyümesini sağlamıştır. Vasham, Endonezya'daki küçük ölçekli çiftçilere önemli ölçüde daha iyi yaşam standartlarına kavuşabilmeleri için ihtiyaç duydukları finansman, uzmanlık ve gelir sağlamaya yönelik kapalı bir döngü modeli kullanmaktadır. Bu kapsamda çiftçilik girdi kredisi ve işletme sermayesi kredisi olmak üzere iki tür kredi vermektedir. Türkiye'de ise buna benzer olarak Ziraat Bankası tarımsal girişimcilere yönelik hayvancılık, sulama, mekanizasyon ve bitkisel üretim kapsamında düşük faizli ve devlet destekli birçok kredi hizmeti sunmaktadır (Ziraat Bankası, 2020).

2) Verimliliği Artırma: Tarımsal sosyal girişimciler, verim artırıcı çözümleri daha etkin kullanmak için kullanıcı dostu BİT uygulamaları, BİT dışı uzantılar (danışmanlık hizmetleri gibi) ve kapasite geliştirme hizmetleri sunmaktadırlar. Örneğin; Cogengo gibi tarımsal sosyal girişimciler birçok Afrika ülkesinde sığırların hastalık teşhisini, gözetimini ve tedavisini sağlamak için hayvanlarda kullanılan akıllı telefon tabanlı bir teşhis aracı geliştirmişlerdir. Türkiye'de ise birçok banka (Ziraat Bankası vb.), birlik ve kooperatifin tarımda verimliliği artırmaya yönelik destekler sunduğu görülmektedir. Ziraat Bankası tarafından sunulan TMO kart, Bankkart Başak, damla, yağmurlama veya mikro yağmurlama sulama sistemleri kurulmasına yönelik sunulan hizmetler buna örnek verilebilmektedir (Ziraat Bankası, 2020).

3) Hasat Sonrası Değeri Artırma: Tarımsal sosyal girişimciler, raf ömrünü uzatmak için işleme ve paketlenme çözümleri ile farklı tarımsal ürün türlerini hedef alan genel veya sektöre özgü depolama çözümleri sunmaktadırlar. Örneğin; Arusha kadın girişimcileri Tanzanya'da fıstık ezmesi üretimi ve pazarlaması konusunda kadınları eğitmekte ve istihdam etmektedir. Türkiye'de ise Ziraat Bankası gençlerin tarıma olan ilgisini artırmak, genç çiftçiler yetiştirmek ve mevcut genç çiftçileri eğitmek amacıyla Genç Çiftçi Akademisi eğitim programını geliştirmiştir (Ziraat Bankası, 2020).

4) Değer Zinciri ve Pazar Bağlantıları Oluşturma: Tarımsal sosyal girişimciler, araçları dağıtım zincirinden kaldırmakta ve tedarikçiler ile alıcılar arasındaki bilgi akışlarını ve iş işlemlerini kolaylaştıran çok paydaşlı platformlar sunmaktadırlar. Örneğin; D'Market Movers işletmesi Trinidad ve Tobago'da daha önce sadece yerel pazarlara sınırlı erişimi olan ve daha uzak ada bölgelerinde yüksek kaliteli ancak bozulabilir ürünler yetiştiren çiftçilere pazar erişimi sağlamaktadır. Bu kapsamda bu işletmenin 60 yerel organik üreticisi ve 650 tüketicisi bulunmaktadır. Türkiye'de ise değer zinciri ve pazar bağlantısı sağlayan Fiskobirlik, Ziraat Bankası gibi birçok örgüt bulunmaktadır. Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve birçok tarımsal kooperatife aracılık hizmeti sunmaktadır (Ziraat Bankası, 2020). Tülin Akın'ın kurduğu tarımsalpazarlama.com ile tarım ürünlerinin fiyatları ücretsiz yayınlanabilmekte, tarımla ilgili bilgiler toplu bir şekilde görülebilmekte ve tarım borsası anlık takip edilebilmektedir (Öğütçü, 2016). Diğer yandan yukarıdaki 4 tarımsal sosyal girişim kategorisine; Türkiye'de Tülin Akın tarafından gerçekleştirilen Çiftçi Kredi Kartı, Vodafone-Çiftçi Kulübü ve Intel-Çiftçi Bilgisayarlı Yazılımı gibi faaliyetler somut örnek olarak verilebilmektedir (Akın, 2013).

Sosyal girişimciliğin tarım sektöründeki başka bir boyutu ise sosyal tarım uygulamalarıdır. Sosyal tarım genellikle "normal tarım faaliyeti yoluyla zihinsel ve fiziksel sağlığı geliştirmek için ticari çiftliklerin ve tarımsal alanların bir üs olarak kullanımı" şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal tarım (social farming), genellikle kırsal kesimde bulunan sosyal çiftlikler üzerindeki eylemleri ifade etmektedir. Çizelge 3'de sosyal çiftliklerde veya sosyal tesislerde sağlanan yeşil bakım (green care) (insan sağlığına ve çevreye zararlı olmayan ürünlerin kullanımı) ve sosyal tarım sınıflandırılması gösterilmektedir (Hudcová et al., 2018).

Çizelge 3. Yeşil Bakım ve Sosyal Tarımın Sınıflandırılması

İlişkisel çevre		Bakım / tarım faaliyetlerinde uzmanlık düzeyi (- / +) Resmi / resmi olmayan bir bakım ortamının uygunluğu (- / +)	
Canlı türlerin kullanımı		(-) Terapistlerin hâkim olduğu sağlık birimleri (terapi uygulayanların ağırlıkta olduğu sağlık birimleri)	(+) Çiftçilerin hâkim olduğu çiftlik birimleri
Sağlık / yeşil ya da gıda amaçlı canlı türlerinin kullanımının uzmanlık düzeyi	(+) Gıda üretiminin kilit rol oynadığı çok işlevli işlemler	(1) Yeşil ve aynı zamanda sosyal birimler (insan sağlığına ve çevreye zararlı olmayan ürünlerin kullanıldığı okul, kreş gibi birimler)	(3) Her şey dâhil (birçok hizmetin aynı anda verildiği) çiftlikler
	(-) Yaygın terapötik (terapi amaçlı) kullanım	(2) Terapötik yeşil birimler (insan sağlığına ve çevreye zararlı olmayan ürünlerin kullanıldığı terapi amaçlı birimler)	(4) Bakım çiftlikleri (care farming) (yeşil bakımın uygulandığı çiftlikler)
Özel aktiviteler: AAA, animal-assisted activities (hayvan destekli etkinlikler) AAT, animal -assisted therapy (hayvan destekli terapi) HT, horticultural therapy (bahçecilik tedavisi) FT, farm therapy (tarım terapisi)		Birimlerin sınıflaması: Yeşil bakım: 1, 2, 3, 4 tüm yeşil birimler / çiftlikler Sosyal tarım: 1, 3, 4 yeşil sosyal birimler, her şey dahil çiftlikler, bakım çiftlikleri Özel yeşil bakım: 2 terapötik (terapi amaçlı) yeşil birimler	

Kaynak: (Di Iacovo and O'Connor, 2009)

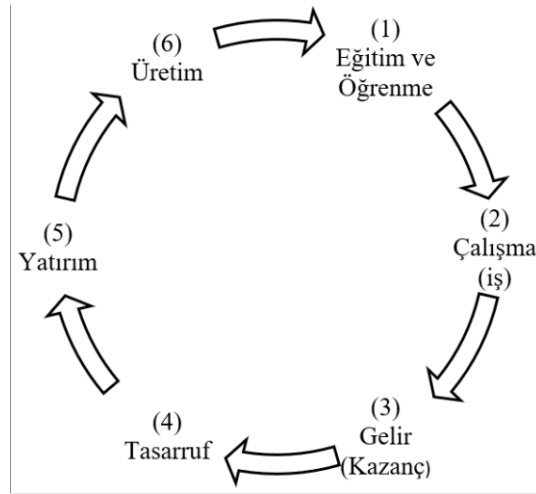
Çizelge 3 incelendiğinde yeşil bakım ve sosyal tarım ilişkili olduğu çevre, canlı türlerin kullanımı ve sağlık / yeşil ya da gıda amaçlı canlı türlerinin kullanımının uzmanlık düzeyi bakımından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada “yeşil” ifadesi “kavramı insan sağlığına ve çevreye zararlı olmayan” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sosyal tarım, insanları fiziksel, zihinsel ya da duygusal engellilikle bütünleştiren tarımsal işletmeleri ve pazar bahçelerini kapsamaktadır. Bu bahçe ve işletmeler, sosyal açıdan dezavantajlı olanlara, genç suçlulara veya öğrenme güçlüğü çekenlere, uyuşturucu bağımlılığı olan insanlara, uzun süreli işsiz ve aktif yaşlı vatandaşlara okul, kreş çiftlikleri ve daha fazlasını sunan sosyal girişimcilerdir. Bu bağlamda hastalığın önlenmesi, katılım ve daha iyi bir yaşam kalitesi, sosyal tarımın özellikleridir (Di Iacovo and O'Connor, 2009). Diğer yandan sosyal çiftçilerin ellerindeki kırsal kalkınma, her şeyden önce çeşitlendirilmiş tarımın geleneksel doğasını, doğanın korunmasını ve çevrenin çeşitliliğini korumaktadır. Sosyal çiftçiler, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi ve tanımlanmış bir coğrafi bölgenin canlandırıcı unsurlarını desteklemektedirler. Bu durum aynı zamanda sosyal çiftliklerin çevrelerine açık olmaları ve ortak bir görevi yerine getiren ve uyumlu kırsal alanları koruyan birçok farklı aktörün katılımını ifade etmektedir (Hudcová et al., 2018). Mohapatra et al. (2018) Hindistan ülkesi üzerine yapmış olduğu araştırmasında tarımsal kalkınma için sosyal girişimciliğin önemli olduğunu vurgulayarak tarımda sosyal girişimciliğin gelişimi ile ilgili birtakım faktörler ortaya koymuştur. Bu faktörler Çizelge 4’de gösterilmektedir.

Çizelge 4. Sosyal Girişimcilik Gelişiminin Faktörleri

Kişisel	Sosyal	Ekonomik	Kültürel	Çevresel
Bilgi ve Eğitim	Sosyal Refah	Sermaye Oluşumu	Girişimci Kültürü	İşbirliği ve Dayanışma
Tutum	Sosyal Değerler	Kaynak Kullanımı	Kar Amacı Gütmeme	Küreselleşme
Beceriler	İnovasyon	Pazarlama	Destekleyici Çevre	Uluslararası Pazarlar

Kaynak: (Mohapatra et al., 2018)

Çizelge 4 incelendiğinde tarım sektörünün sosyal girişimciliğin gelişimi için kişisel, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel olmak üzere 5 faktörün olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin hepsi sosyal girişimcilik için önemli olmakla birlikte sosyal girişimcilikte pazarlama önemli rol oynamakta ancak sosyal girişimcilikte temel amaç kar değil, sosyal sermaye ve insan kaynaklarının gelişimini hızlandırmaktır. Diğer yandan sosyal girişimcilerin çeşitli alanlarda faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Bunlar; süt üretimi, mikro finans, sosyal kuluçka hizmetleri, organik tarım, tohum üretimi, çiftçi girişimcilerini tanımlamak, nitelendirmek, işe almak ve yönetmek için özel yöntemler sağlama faaliyetleridir. Dolayısıyla çiftçiliğinde bir girişimcilik faaliyeti olduğunu savunan ve kırsal alanlarda yoksullukla mücadele konusunda önemli bir araç olan sosyal girişimciliğe önem vermek gerekmektedir. Bu nedenle tarımsal sosyal girişimcilerin eğitilerek sürekli olarak tarımla uğraşan işçilerin yoksulluk döngüsünün üstesinden gelmeleri ve sürdürülebilir uygulamalara verimli bir şekilde katılmaları sağlanmalıdır (Mekler, 2016). Söz konusu yoksulluk döngüsü Şekil 2’de gösterilmektedir.

Kaynak: (Mohapatra et al., 2018)

Şekil 2. Yoksulluk Döngüsü

Şekil 2'deki yoksulluk döngüsü incelendiğinde “eğitim ve öğrenme” faaliyeti ile başlayarak “üretim” faaliyeti ile sona ermektedir. Bu döngüye göre yoksullukla mücadele etmek için tarımsal girişimcilerin ve çalışanların öncelikle eğitilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kırsal alanlarda yoksullukla mücadele etmek için tarımsal sosyal girişimciler tarafından tarımsal üretimle ilgili çeşitli kurslar düzenlenerek ya da örnek uygulamalar yapılarak çiftçiler bilinçlendirilmektedir (Davulcu, 2019).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Girişimcilik, bir kişinin kendi fikirlerini hayata geçirebilmek için işletme kurup faaliyete başlayarak toplum için faydalı mal ya da hizmet üretmesi ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasıdır. Ekonomik kalkınma tüm dünya ülkelerinin önem verdiği hususların başında gelmektedir. Ancak son yıllarda dünyada ekonomik problemlerden ziyade sosyal problemlerin daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte üretim, yönetim, ulaşım ve istihdam gibi önemli etkenlerde meydana gelen büyük değişimler sosyal problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin başında yoksulluk gelmektedir. Yoksulluk özellikle kırsal kesimlerin sahip olduğu en önemli problemlerden biridir. Kırsal kesimlerde yoksullukla mücadele edebilmek için tarım sektörünün gelişiminin sağlanması gerekmektedir. Bilindiği üzere kırsal alanlarda tarım diğer sektörlerle oranla daha işler haldedir. Ancak bu alanlarda tarım bir geçim kaynağı olarak görülmeyle birlikte diğer sektörler gibi girişimcilik çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Bunun sonucu olarak da tarım üreticileri kendilerini birer girişimci olarak görmemektedirler. Oysaki tarım sektörünün gıda kaynağı, endüstriye hammadde temini, istihdam, GSMH gibi konularda büyük katkıları bulunmaktadır. Tarım sektörü yalnızca bir geçim kaynağı olmayıp aynı zamanda insan yaşamının geleceğini etkileyen önemli bir faktördür. Küresel ısınmanın baş göstermesiyle tarım alanları dolaylı ya da doğrudan etkilenmekte ve bu nedenle çevre, ekosistem, sağlık gibi önemli faktörleri tehdit edecek unsurlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çiftçiler desteklenmeli, tarım sektörü sistemli bir yapıya oturtulmalı ve çiftçilerin de birer girişimci oldukları unutulmamalıdır. Tarım üreticilerinin bilgi, beceri, eğitim vb. durumlar açısından iyileştirilmeleri sağlanmalıdır. Bunun yanında tarımsal faaliyetlerde bulunan üreticilerdeki en önemli eksikliğin örgütlenme yapısının yeterli düzeyde olmayışıdır. Bunun nedeni tarım alanlarının küçük ve parçalı olması, işletmelerin küçük olması ve üreticilerin işletmelerini geliştirme açısından yetersiz durumda olmalarıdır. Tüm bu önerilerin gerçekleştirilmesi ve eksikliklerin giderilmesinde sosyal girişimcilerin kilit role sahip oldukları söylenebilmektedir. Sosyal girişimciler, birçok sektörde faaliyet gösteren, insan ihtiyaçları karşılamak adına fırsatları değerlendiren ve bu aşamada risk alabilen, ellerinde bulundurdukları kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanarak toplumun karmaşık sorunlarına çözüm üretmeye çalışan kişilerdir. Bunlar, üçüncü sektör girişimcileri veya kar amacı gütmeyen örgütler olarak da bilinmektedir. Sosyal girişimciler, geri kalmış toplumlarda sosyal dönüşümü sağlamaya çalışarak sosyal kalkınmaya destek olmaktadır. Bu bağlamda tarım sektöründe sosyal girişimcilere önemli derecede ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadele de önemli bir araç olan tarım sektöründe ticari girişimcilikten ziyade sosyal girişimciliğe önem verilmesi ve tarımsal sosyal girişimcilerin sayısının artırılması gerekmektedir. Bununla birlikte tarımsal sosyal girişimcilik desteklenmeli, tarımsal sosyal girişimcilere bu konuda eğitim verilerek bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Diğer yandan günümüzde küresel ısınmanın etkisi ile su kaynaklarının giderek azalması tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum tarım sektörüne yönelik daha hassas olunması ve tarım sektörüne diğer sektörler kadar önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yanlış tarımsal yöntemlerin uygulanması çevreyi, ekosistemi ve canlıları dolaylı ya da doğrudan olumsuz etkileyeceğinden tarım sadece bir iş veya geçim kaynağı olarak görülmemeli aynı zamanda bu yanlış uygulamaların getireceği olumsuz sonuçlar da göz önünde bulundurulmalıdır (Avcı ve Kaya, 2008).

Ekonomik kalkınma hemen hemen tüm dünya ülkelerinin en başta gelen sorunları arasında yer almaktadır. Ekonomik kalkınmada öncü sektörlerin başında ise tarım sektörü gelmektedir. Dolayısıyla tarım sektörü ekonomik gelişme ve kalkınma için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda tarım sektöründe girişimcilik faaliyetlerine yeterli önemin verilmesi gerekmektedir. Daha çok endüstri ya da sanayide anılan bir faaliyet olarak görülen girişimcilik olgusu tarım sektöründen ayrı düşünülmemelidir. Tarım ve girişimcilik kavramları ayrı olarak ele alınmamalı, tarımın yaşamın önemli bir parçası olduğu, insanoğlunun varoluşundan itibaren önemli bir geçim kaynağı olduğu bu nedenle diğer sektörlerde olduğu gibi tarım için de girişimciliğin önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle hukuki altyapı, politikalar ve mevcut teknoloji ile tarımsal girişimciler desteklenmelidir. Ayrıca tarımsal girişimcilerin bilgi düzeyi araştırılarak tarımsal girişimcilerin başarılı olabilmeleri için eksik hususlarda gerekli eğitimlerin verilerek tarımsal girişimcilere bilgi ve beceri kazandırılması büyük önem arz etmektedir (Durğan Dbeys ve Engindeniz, 2011; Ay Türkmen, 2016). Sonuç olarak, tarımda sosyal girişimciliğin teorik olarak incelendiği bu çalışmada tarımsal sosyal girişimcilik kavramının kullanılması uygun görüldüğü için çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunların birlikte araştırmacılara tarımsal sosyal girişimcilikle ilgili görüşme ya da anket tekniğinin kullanıldığı uygulamalı bir araştırmanın yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdullah, A. and Sulaiman, N. (2013). *Factors That Influence the Interest of Youths in Agricultural Entrepreneurship. International Journal of Business and Social Science*, 4(3): 288-302.
- Ayob, N. Yap, C. Sapuan, D. and Abdul Rashid, M. (2013). *Social Entrepreneurial Intention among Business Undergraduates: An Emerging Economy Perspective. Gadjah Mada International Journal of Business*, 15(3): 249-267.
- Ağızan, K. ve Bayramoğlu, Z. (2018). *Tarımsal Girişimciliğin Ekosistemi. 5. ASM International Congress of Social (03-05 Mayıs, Antalya)*, 147,161ss.
- Ağızan, K., ve Bayramoğlu, Z. (2019). *Tarım İşletmelerinde Girişimciliğin Belirleyicileri Üzerine Bir Çalışma: Konya İli Ereğli İlçesi Örneği. KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(2): 295-306. doi:10.18016/ksudobil.478031
- Akun, T. 2013. *Tarımda Sosyal Girişim / Tarımda Beş Parasız Bilişim İşi Yapmak. https://www.tarim.com.tr/Tarimda-Sosyal-Girisim-Tarimda-bes-parasiz-Bilisim-isi-yapmak,33y. Erişim: Nisan, 2020.*
- Alsos, G. A. Ljunggren, E. and Pettersen, L. T. (2003). *Farm-Based Entrepreneurship: What Triggers the Start-up of New Business Activities? Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(4): 435-443. doi:10.1108/14626000310504747
- Avcı, A. ve Kaya, A. A. (2008). *Geçiş Ekonomileri ve Türk Tarım Sektöründe Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi (1992-2004). Ege Akademik Bakış*, 8(2): 843-860.
- Ay Türkmen, M. (2016). *Çevre Odaklı Üretim ve Tarımsal Girişimcilik Bağlamında: Vermikültür. Journal of Life Economics*, 3(2): 1-18.
- Bayramoğlu, Z. ve Ağızan, K. (2019). *Tarım İşletmelerinde Girişimcilik Düzeyinin Belirlenmesi. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 23(2): 234-246. doi:10.29050/harranziraat.482352
- Berglann, H. Moen, E. R. Røed, K. and Skogstrøm, J. F. (2011). *Entrepreneurship: Origins and Returns. Labour Economics*, 18(2): 180-193. doi:10.1016/j.labeco.2010.10.002
- Choudhury, K. and Easwaran, K. (2019). *Agricultural entrepreneurship in Lower Brahmaputra Valley, Assam. Journal of Global Entrepreneurship Research*, 9(59): 1-13. doi:https://doi.org/10.1186/s40497-019-0179-x
- Çetindamar, D. Tutal, E. Titiz, S. ve Taluk, Ş. (2010). *Sosyal Dönüşümün Ajanları: Sosyal Girişimciler. İstanbul: Uluslararası Sosyal Girişimcilik Konferansı (2 Haziran, İstanbul)*, 1-7ss.
- Dacin, M. T. Dacin, P. A. and Tracey, P. (2011). *Social Entrepreneurship: A Critique and Future Directions. Organization Science*, 22(5): 1203-1213. doi:https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0620
- Davulcu, E. 2019. *Sosyal Girişimcilik Bağlamında Kırsal Kalkınma Yaklaşımı. Türk Ocakları: https://www.turkocaklari.org.tr/genç-kalemler/sosyal-girisimcilik-baglaminda-kirsal-kalkinma-yaklasimi-9547. Erişim: Aralık, 2019.*
- Demir, Ö. (2014). *Sivil Toplum Kuruluşları, Sosyal Girişimcilik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal İşletme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6):347-356.
- Di Iacovo, F. and O'Connor, D. 2009. *Supporting Policies for Social Farming in Europe-Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas. Arsia, Firenze*, p.130.
- Dias, C. S. Rodrigues, R. G. and Ferreira, J. J. (2019). *What's New in The Research on Agricultural Entrepreneurship? Journal of Rural Studies*, 65: 99-115. doi:https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.11.003
- Durğan Dbeys, A. Ve Engindeniz, S. (2011). *Tarımsal Üretimde Şirketleşme Üzerine Üretici Görüş ve Tutumları: İzmir Örneği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48(3): 191-201.
- Erbay, R. (2013). *Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4): 1-16.

- Ersen, T. B. ve Ekmekçi, A. (2013). Sosyal Girişimcilik ve Türkiye. *Stanford Social Innovation Review*, (10. yıl Özel Sayısı): 6-8.
- Esmer, Y. and Yüksel, M. (2018). Relationship between Entrepreneurship and Organization In: *Globalization, Institutions and Socio-Economic Performance- Macro and Micro Perspectives* (Eds: . E. Yıldırım and H. Çeştepe). Peter Lang GmbH, Berlin, pp.257-272. doi:10.3726/b14702
- Esmer, Y. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65): 041-1051. doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3514>
- Fitz-Koch, S. Nordqvist, M. Carter, S. and Hunter, E. (2018). Entrepreneurship in the Agricultural Sector: A Literature Review and Future Research Opportunities. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 42(1): 129-166. doi:<https://doi.org/10.1177/1042258717732958>
- GFRAS. 2016. *Agricultural Entrepreneurship. Part of the New Extensionist Learning Kit*, Lindau, p.273.
- Gökçe, O. 2010. *Tarımsal Girişimcilik ve Geliştirilmesi*. <http://osmangokce.net/wp/2010/05/16/tarimsal-grmclik-ve-geltrlmes>. Erişim: Kasım, 2019.
- Gusseïnova, D. 2015. *Sosyal Girişimcilik Olgusu ve Bir Örnek Olay İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 75s.
- Gümüšoğlu, Ş. ve Karaöz, B. (2014). Tarihsel Süreçte Girişimcilik: Muğla Örneği. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 97-116.
- Hudcová, E. Chovanec, T. and Moudrý, J. (2018). Social Entrepreneurship in Agriculture, a Sustainable Practice for Social and Economic Cohesion in Rural Areas: The Case of the Czech Republic. *European Countryside*, 10(3): 377-397. doi:10.2478/euco-2018-0022
- Irmak, E. ve Gürel, A. (2017). Girişimcilik ve Kooperatiflerde Tarımsal Yayımların Mevcut Durumu. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 52(Özel sayı): 176-202. doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.12.813
- Johansen, P. H. (2014). Green Care: Social Entrepreneurs in The Agricultural Sector. *Social Enterprise Journal*, 10(3): 268-287. doi:10.1108/SEJ-03-2014-0019
- Kurnaz, G. ve Bedük, A. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Melek Yatırımcılık. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20(1): 27-40.
- Marshall, R. S. (2011). Conceptualizing the International For-Profit Social Entrepreneur. *Journal of Business Ethics*, 98(2): 183-198. doi:10.1007/s10551-010-0545-7
- Mekler, D. 2016. How Can We Combat Rural Poverty? Train 'Agricultural Social Entrepreneurs. *Medium*: <https://medium.com/change-maker/how-can-we-combat-rural-poverty-train-agricultural-social-entrepreneurs-219cb4fedf4b>. Erişim: Aralık, 2019.
- Memiş, H. Paksoy, H. M. Ve Paksoy, S. (2007). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğin Önemi: GAP Bölgesinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2): 137-152.
- Mohapatra, S. Khadanga, G. S. And Majhi, S. (2018). Social Entrepreneurship for Agricultural Development in India. *The Pharma Innovation Journal*, 7(4): 204-205.
- Navasaitienė, S. Vishniakova, M. and Rukuižienė, R. (2016). New Motives and Models for Creation Social Business in the Republic of Belarus. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 38(4): 403-411. doi:10.15544/mts.2016.32
- Öğütçü, H. 2016. Türkiye'den Sosyal Girişimcilik Örnekleri. <https://egirisim.com/2016/10/19/turkiyeden-sosyal-girisimcilik-ornekleri/>. Erişim: Nisan, 2020.
- Özdevecioğlu, M. Ve Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32): 81-95.
- Peredeo, A. M. and McLean, M. (2006). Social Entrepreneurship A Critical Review of the Concept. *The Journal of World Business*, 41(1): 56-65.
- Sarıkaya, M. (2010). Üçüncü Sektörde Yönetimsel ve Kavramsal Dönüşüm: Sosyal Kâr Amaçlı Örgütler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1): 87-100.
- Sharir, M. and Lerner, M. (2006). Causing the Success of Social Ventures Initiated By Individual Social Entrepreneurs. *Journal of World Business*, 41(1): 6-20. doi:10.1016/j.jwb.2005.09.004
- Tinsley, E. And Agapitova, N. 2018. Private Sector Solutions to Helping Smallholders Succeed: Social Enterprise Models in the Agriculture Sector. *World Bank Group*, Washington, p.287.
- Withanage, D. P. and Damayanthi, B. (2019). Factors Influencing the Youths' Interest in Agricultural Entrepreneurship in Sri Lanka. *Developing Country Studies*, 9(12): 32-40. doi:10.7176/DCS/9-12-05
- Yıldırım, B. ve Tuncay, T. (2019). Sosyal İnovasyonun ve Sosyal Girişimciliğin Sosyal Hizmet Mesleğinin Geleceğindeki Rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1): 169-188.
- Ziraat Bankası. 2020. *Tarım*. <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/girisimci/tarim>. Erişim: Nisan, 2020.